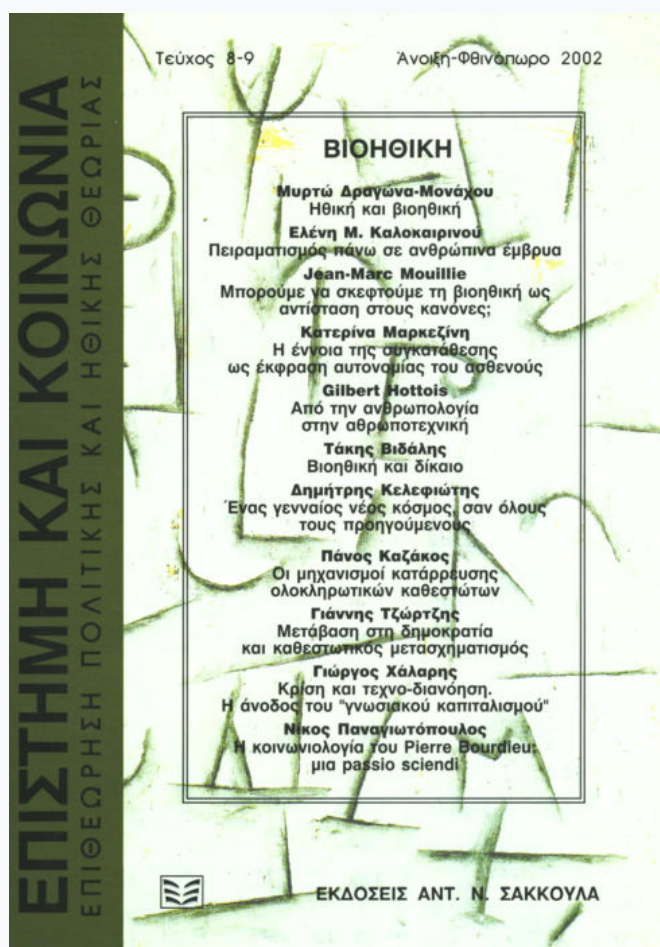

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 8 (2002)

Τόμ. 8-9 (2002): Βιοηθική

Νίκος Δεμερτζής, Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο

Νικόλαος Τσίρος

doi: [10.12681/sas.726](https://doi.org/10.12681/sas.726)

Copyright © 2015, Νικόλαος Τσίρος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσίρος Ν. (2015). Νίκος Δεμερτζής, Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 8, 245–249. <https://doi.org/10.12681/sas.726>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Νίκος Δεμερτζής, Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο, Εκδόσεις Παπαζήση 2002, 536 σελ.

Στο γνωσιοθεωρητικό αστερισμό της ύστερης νεωτερικότητας οι θεωρίες περί κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας αντανakλούν την προϊούσα αποσπασματικότητα ενός ανεπίστρεπτα κατακερματισμένου κόσμου. Εάν το πρωτότυπο έχει πλέον τελεσίδικα 'χαθεί', τότε εύλογα συμπεραίνεται ότι είναι σε τέτοιο βαθμό δομικά υπερπροσδιορισμένο το κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, ώστε η όποια συζήτηση περί αυτονομίας του να καθίσταται εκ των προτέρων περιττή και άνευ σημασίας.

Η πρόσφατη μελέτη του Νίκου Δεμερτζή υιοθετεί το παράδειγμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού για τους ερμηνευτικούς σκοπούς των υπό έρευνα θεωρητικών πεδίων της, πλην όμως όχι άκριτα και πάντως αξιακά φορτισμένα. Τούτη, η εκ πρώτης όψεως αντινομική συνθήκη, θέτει όχι μόνον το συγγραφέα αλλά και τον αναγνώστη του κειμένου ενώπιον των ευθυνών του, υπό την έννοια ότι εξωθεί τον τελευταίο να λάβει θέση στα πλείστα όσα γνωσιακά, αξιολογικά ή εμπειρικά διλήμματα περιέχει.

Έτσι, το σημαντικό αυτό έργο που ολοκληρώνει και κατασφαλίζει την οριοθέτηση ενός σχετικά νεότευκτου επιστημονικού κλάδου (της πολιτικής επικοινωνίας), προσφέρει την ευκαιρία δύο διπλών, επάλληλων αναγνώσεων. Η πρώτη συνίσταται στην παιδευτική αξία του, αφού με αναλυτική ακρίβεια και προσοχή αναφέρεται στην προϊστορία της πολιτικής επικοινωνίας ως επιστήμης (κεφ. 1), καθώς και στις θεωρητικές προσεγγίσεις της μέσω των κυρίαρχων παραδειγμάτων της (κεφ. 2). Συγχρόνως, το έργο δεν παραλείπει να θεματοποιήσει τα πλέον κρίσιμα ζητήματα που απασχολούν τον κλάδο, ήτοι την σύμμεξη του ιδιωτικού και του δημόσιου στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας (κεφ. 4), το περιβάλλον ως πολιτισμικό διακύβευμα για την κατασκευή της διακινδύνευσης και κατά προέκταση της είδησης (κεφ. 5), ενώ δεν απουσιάζουν κριτικά σχόλια και προφητικές ενοράσεις σε

σχέση με την πιθανή κατασκευή των λεγόμενων ψηφιακών κοινοτήτων ή ακόμη και ενός ψηφιακού έθνους στο διαδίκτυο (κεφ. 6).

Η δεύτερη ανάγνωση απαιτεί περισσότερο μνημόσυνο αναγνώστες: πρόκειται για την ανάπτυξη του κονστρουξιονιστικού παραδείγματος (κεφ. 3) ως κριτικής – ερμηνευτικής προσέγγισης του κοινωνικού στοιχείου. Ο Δεμερτζής πλαγιοκοπεί το ουσιοκρατικό μοντέλο με έναν εξαιρετικά λεπτοφυή τρόπο. Ευθύς εξαρχής εμφανίζει τον κονστρουξιονισμό ως αναπόφευκτη γνωσιακή μέθοδο για την κατανόηση του Πολιτικού. Ονομάζοντας τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό ως *sine qua non* γνωσιακή μέθοδο ανάλυσης, αναφερόμαστε ιδίως στον σκληρό πυρήνα αυτής της θεωρίας. Κατά τον Δεμερτζή είναι λόγου χάριν τυπολογικά αδιαπραγμάτευτες οι ακόλουθες καταστατικές θέσεις: α) η σχεσιακή φύση της κατασκευής, β) ο ιστορικός χαρακτήρας της κατασκευής, γ) η ανακλαστική φύση της κατασκευής.

Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε το ερμηνευτικό παράδειγμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού εμφανίζεται γνωσιακά κλειστό, όσον αφορά στα τυπολογικά χαρακτηριστικά που το διέπουν. Τούτο βεβαίως δεν είναι εκ προοιμίου κακό, αρκεί να μη δογματίζεται υπέρμετρα η ερμηνεία διά της καλλιέργειας ανεπίδοτων αναλυτικών προσδοκιών. Ο Δεμερτζής αποφεύγει με άνεση τον παραπάνω κίνδυνο, όχι μόνο διότι προτάσσει μια μετριοπαθή αποδοχή του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, αλλά διότι επιπροσθέτως καινοτομεί εμπλουτίζοντας το παράδειγμά του με κανονιστικά – αξιακά ερείσματα. Με άλλα λόγια, οικειοποιείται σημαντικά στοιχεία της πάλας ποτέ κραταιάς ουσιοκρατικής παράδοσης, προκειμένου να τα μεταλαμπαδεύσει κατόπιν στις ανάγκες μιας σύγχρονης κριτικής ερμηνείας του Πολιτικού. Η αίσθηση που δημιουργείται κατά την ανάγνωση του βιβλίου είναι ένας έκδηλος ‘σχετικισμός βάθους’, που διατρέχει απ’ άκρου εις άκρον κάθε σελίδα του.

Πράγματι, ο Δεμερτζής επισημαίνει τον κατεξουσιαστικό ρόλο του Πολιτικού και κατά συνέπειαν αναγνωρίζει την κανονιστική και ιδεολογική συνιστώσα της πολιτικής επικοινωνίας. Ομοιοτρόπως, αποδίδει τον σχεσιακό χαρακτήρα της κοινωνικής κατασκευής στην ιστορικότητα του κοινωνικού πράττειν και όχι στην αυθαιρεσία του τυχαίου ή μιας δήθεν ασχημάτιστης πρώτης ύλης που παράγεται αείποτε εκ του μηδενός. Κατ’ ουσίαν, ο Δεμερτζής δομεί το επιχείρημά του ισοδύναμα, τόσο διαλεκτικά όσο και σχεσιακά, έτσι ώστε να καρπώνεται τα οφέλη μιας θεωρίας που εμμένει στην διαχείριση των αξιών και των ηθικών ζητημάτων.

Ο κονστρουξιονισμός του είναι αυτόχρημα κοινωνικός, διότι υπεραμύνε-

ται της ορθής χρήσης της γλώσσας και του νοήματος που θα εξαχθεί από τον διάλογο μεταξύ ορθολογικά σκεπτόμενων υποκειμένων. Κινούμενος στην ίδια κατεύθυνση, εγγράφει μian ουσιώδη οντολογική συνθήκη στο πλαίσιο του παραδείγματός του, που δεν είναι άλλη από τους συστατικούς κανόνες της γλώσσας ως ελάχιστες προϋποθέσεις για την επικοινωνιακή κατανόηση και για την νοηματική παραδοχή των συμφραζομένων. Οι παρατηρήσεις αυτές καταδεικνύουν τον ορθολογισμό του συγγραφέα, αλλά και την δέσμευσή του απέναντι σε κανονιστικές αρχές και αξιακά ιδεώδη.

Βεβαίως, ο Δεμερτζής δεν επιθυμεί επ' ουδενί να ταυτίσει την ορθολογικότητα του επιχειρήματός του με μίαν ηθική – κανονιστική 'ορθολογικότητα', τύπου Habermas. Δεν είναι τυχαίο, ότι αρνείται ρητά να αντικρίσει τον κονστρουξιονισμό ως μίαν ακόμη μετα – θεωρία. Αρνούμενος την απόλυτη αλήθεια της κοινωνικής κατασκευής, αντιλαμβάνεται τον κονστρουξιονισμό ως ένα θεώρημα που ευρίσκεται μόνιμα υπό άρση, ήγουν που στερείται *stricto sensu* αξιοπιστίας και εγκυρότητας. Το γεγονός όμως ότι αποτάσσει τον ολισμό της μετα – θεωρίας κατά την περιγραφή της ανακλαστικής φύσης της κατασκευής δεν σημαίνει πάραυτα, ότι έχει απολέσει εκείνο το αναγκαίο πραγματολογικό μετα – επίπεδο για την ορθή ανάπτυξη της επιστημονικής του θέσης. Το μετα – επίπεδο αυτό είναι η οντολογική συνιστώσα της κατασκευής που δικαιωματικά του επιτρέπει να ταχθεί υπέρ της σχετικότητας, πλην όμως εναντίον ενός αβαθούς σχετικισμού που δύναται εύκολα να οδηγήσει σε ηθικό στόμωμα και σε αντιθεμελιοκρατικές προσεγγίσεις.

Οπότε, η μετριοπαθής κονστρουξιονιστική εκδοχή του Δεμερτζή είναι οντολογικά ένσαρκη και επιστημολογικά θεμελιοκρατούμενη. Η πραγματολογική διερεύνηση του νοήματος ανάγεται σε ένα έσχατο αναγωγικό θεμέλιο, σε μια 'θεμελιωμένη αρνητικότητα' όπως εμφανικά σημειώνει ο συγγραφέας. Εν προκειμένω, είναι εμφανής η θεωρητική συγγένεια του κοινωνικού κονστρουξιονισμού με την έννοια της 'εξάρθρωσης' στο έργο του Laclau. Και τα δύο θεωρητικά προτάγματα εδράζονται στην παρατήρηση, ότι όλες οι κατασκευές της πραγματικότητας είναι εύλωτες και εξαρχής καταδικασμένες σε διάλυση και επανασυνάρθρωση. Προεξάρχει δηλαδή μια ριζική αρνητικότητα που αργά ή γρήγορα κατευθύνεται στην καταστροφή της κάθε κοινωνικής κατασκευής. Η αρνητική διάσταση της εξάρθρωσης συμπορεύεται όμως πάντοτε με μια μεταγενέστερη παραγωγική, που εγείρει αυτομάτως τις προϋποθέσεις μιας καινούργιας κατασκευής.

Όμως, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός του Δεμερτζή υπερέχει έναντι των θεωριών της εξάρθρωσης, διότι σε αντίθεση με αυτές δεν επιδιώκει την

ολική 'απουσιοκρατικοποίηση' της θεμελίωσής του. Εξηγήσαμε, ήδη, στο κείμενό μας τους λόγους για τους οποίους ο έλληνας στοχαστής δεν παραιτείται από έσχατες αξιακές και κανονιστικές θεμελιώσεις. Μεταξύ άλλων – και σε αντίθεση με τις θεωρίες της εξάρθρωσης ή του ριζοσπαστικού κονστρουκτιβισμού – ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός δεν μπορεί να κατηγορηθεί ότι διολισθαίνει σε έναν ακραιφνή μηδενισμό ούτε ότι εξαντλείται σε μίαν ιδιαίτερη κατηγορία 'αυτοποίησης', διότι εδράζεται τόσο στην ιστορικότητα του κοινωνικού δρώμενου όσο και στην αναγκαιότητα του κανονιστικού εμπλουτισμού του. Θα έλεγα, ότι ένας τέτοιου είδους κονστρουξιονισμός ευαισθητοποιείται για την αναζήτηση των κρυμμένων κοινωνικών αιτίων ή των συνεπαγωγών μιας κοινωνικής κατασκευής. Κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει σε συγγενή θεωρητικά ρεύματα με τα οποία *prima facie* φαίνεται να γεινιάζει ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός.

Κατά τα λοιπά, ο Δεμερτζής αναγνωρίζει δομικά την αβεβαιότητα ως προϋπόθεση και συνάμα όριο της κοινωνικής κατασκευής. Κρίσιμο είναι εδώ το ερώτημα της πολιτικής θεμελίωσης του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Εάν εννοήσουμε το Κοινωνικό αποκλειστικά ως ένα πεδίο θέσμισης αντικειμενικών σχέσεων, τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος να οδηγηθούμε σε ένα δομικό υπερ – αιτιοκρατισμό που θα καταστήσει ανέφικτη την ανάλυση της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ του κοινωνικού και του πολιτικού στοιχείου. Τούτο, διότι είναι τόσο ισχυροί οι δομικοί περιορισμοί που διέπουν το κοινωνικό – πολιτικό σύστημα, ώστε η όποια αυτονομία τους να είναι σχετική και έως ένα βαθμό ετεροπροσδιορισμένη.

Θεωρώ, ότι το πιο μεγάλο στοίχημα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού είναι να αποφύγει τη μεθοδολογική μέγκενη του δομικού υπερ – αιτιοκρατισμού. Αυτό πρακτικά σημαίνει ενδιαφέρον για τις ποιοτικές π.χ. διαφορές των ποικίλων μορφών διακυβέρνησης στο πλαίσιο του δυτικού, υστερονεωτερικού κράτους. Πρόκειται για ζήτημα 'ουσίας' να μην αδιαφορήσουμε για το κινούν παραγωγικό αίτιο, που αναδεικνύει τις αβεβαιότητες και τις νέες μορφές διακινδυνεύσεων. Η συγκρότηση ενός κριτικού λόγου περί του Πολιτικού συνδέεται άρρηκτα με την συνεξέταση των κοινωνικών όρων αναπαραγωγής της σχέσης. Με τον τρόπο αυτό προβάλλεται ατόφιο το ορθολογικό αίτημα της ανακατασκευής της κοινωνικής δράσης και των πρακτικών της και όχι απλώς της αέναης, φαινομενολογικής ανανέωσης της κοινωνικής κατασκευής.

Ο Δεμερτζής είναι βεβαίως γνώστης των οικείων προβληματισμών και σε ένα καλοδουλεμένο και εξαιρετικά στιβαρό κείμενο παρέχει πειστικές απα-

ντήσεις, άλλοτε ρητά και δίχως περιστροφές, άλλοτε πάλι υπόρρητα, ίσως δε γι' αυτό και πιο γοητευτικά. Τι απομένει ως τελική παρατήρηση; Ίσως η προσωπική αγωνία του γράφοντος να συνοδεύεται πάντοτε το θεωρητικό πρόταγμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού από τις απαραίτητες αξιακές και κανονιστικές δικλίδες ασφαλείας του. Διότι τελικώς, μόνον έτσι το νόημα δεν θα χάσει την ουσία του, αλλά και αντίστροφα, η ουσία δεν θα απομακρυνθεί από το κρύφιο νόημά της.

Νικόλαος Τσίρος

Mancur Olson, *Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*, Basic Books 2000, 233 σελ.

Ο Μ. Olson ξεκινά με τα γενικά ερωτήματα: Τι είναι εκείνο που κάνει ορισμένες αγορές να είναι πλούσιες, ενώ άλλες να είναι φτωχές; Τι πολιτική και ποιους θεσμούς χρειάζεται μια χώρα για να εξελιχθεί μια αγορά των πλανόδιων εμπορών και των παζαριών σε μια οικονομία της αγοράς που παράγει πλήθος αγαθών; Στα βασικά αυτά ερωτήματα προσθέτει και το πιο πρόσφατο: Γιατί ανέκαμψαν μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι δυνάμεις του άξονα (Ιαπωνία, Ιταλία, Γερμανία) και γιατί δεν συνέβη το ίδιο με τις πρώην κομμουνιστικές χώρες μετά το 1989; Το ερώτημα αυτό καθίσταται επιτακτικό, πολύ περισσότερο αφού είναι γνωστό ότι μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι νικητρίες δυνάμεις δεν επιθυμούσαν την ανάκαμψη των ηττημένων, ενώ μετά το 1989 οι νικητές του ψυχρού πολέμου επιθυμούσαν και επιδίωξαν την ανάπτυξη των πρώην κομμουνιστικών χωρών. Με λίγα λόγια το ερώτημα που τίθεται είναι: *Γιατί η οικονομική απόδοση των ηττημένων ήταν τόσο καλή, σε σχέση μάλιστα με τις δυνατότητες που υπήρχαν, μετά την πτώση του φασισμού παρά μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού;*

Στο βιβλίο του αυτό ο Olson αξιοποιεί τα αποτελέσματα των ερευνών του από τις δύο μεγάλες του μονογραφίες: *Η Λογική της Συλλογικής Δράσης* (1965-1990/1997) και *The Rise and Decline of Nations* (1982) και από ένα πλήθος άλλων μελετών του. Στην πρώτη του μονογραφία ο Olson έδειξε ότι τα ορθολογικά άτομα όταν καλούνται να συμμετάσχουν στη λήψη μιας απόφασης για την παραγωγή ενός συλλογικού αγαθού εκδηλώνουν βασικά δύο διαφορετικούς τύπους συμπεριφοράς. Ως μέλη μιας ολιγομελούς ομάδας, στην οποία κυριαρχεί μια πρόσωπο με πρόσωπο σχέση, η συμμετοχή των